

MARKO RAIČ

Prikaz knjige Davora Marijana

Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.

Autor: Marko Raič

Bosna i Hercegovina ime je koje se pojavljuje 1878. godine, kada je taj komad teritorija Osmanskoga Carstva okupirala Austro-Ugarska Monarhija te njime vladala sve do svoga kraja 1918. godine. Iako u to doba snošljiviji prema nemuslimanima nego kršćanske zemlje prema muslimanima, islamski poredak u Bosni i Hercegovini kakvim je upravljalo Osmansko Carstvo nipošto se ne smije poimati kao oblik života opisan u riječi *komšilik*, što bi u shvaćanju suvremene sarajevske političke i kulturne elite te njihovih filijala u Hrvatskoj označavalo tople, srdačne i cjelovite dobrosusjedske odnose, kako to opisuje dr. Davor Marijan u svojoj knjizi. Taj teritorij, koji danas poznajemo kao BiH, u sebi je od ranih vremena sadržavao duboko podijeljeni etno-konfesionalni mozaik s muslimanskim stanovništvom kao povlaštenim slojem te *zimijama*, podanicima, katolicima i pravoslavicima koji su plaćali poseban porez kako bi ih država štitila, čime su bili građani drugog ili trećeg reda, zavisno jesu li bili pravoslavci, čije je patrijarhe Carstvo imalo pod nadzorom, ili katolici, čiji je papa bio daleko od nadzora sultana i Visoke Porte. Austro-Ugarska Monarhija je nakon zaposjedanja, te kasnije aneksije BiH, provodila modernizaciju, izgradnju infrastrukture i uspostavu građanskoga društva te konačno, pokušala je, često zanemarujući složenost političko-vjerske situacije, stvoriti bošnjačku naciju u koju bi bili integrirani svi stanovnici BiH. Na taj je način nastojala konzervirati Bosnu i Hercegovinu od nacionalno-integracijskih procesa koji su kod Srba i Hrvata krenuli već u ranome 19. stoljeću te se počeli prelijevati i u BiH. Monarhiji namjera nije uspjela, a gordijski čvor naslijeđa iz osmanlijskoga doba nije bio razriješen.

Tri naroda, tri vjeroispovijesti, tri različita civilizacijska kruga te tri različita pogleda na prošlost i budućnost bile su jakim implikacijama duboko podijeljenoga društva. To je duboko podijeljeno društvo, oružanom silom i političkom represijom, bez riješenoga nacionalnog pitanja, umjetno održavano sve do konca 20. stoljeća kada je u kontekstu raspada komunističke Jugoslavije izbio krvavi rat. Balkanska je klaonica svoju najbrutalniju epizodu imala upravo u BiH, percipiranu kao Jugoslaviju u malom zbog svoje demografske šarolikosti. Sama složenost i neplošnost Bosne i Hercegovine te rat koji se ondje odigrao izuzetno je zahtjevna tema za povijesnu analizu u kojoj se nužno, radi boljšeg razumijevanja materije i istinoljubivosti, mora u obzir uzeti širi povijesni koncept, dinamika međuetničkih i međuvjerskih odnosa te interesa država u okruženju (prvenstveno Hrvatske i Srbije), ali i velikih sila svjetskih sila, kolokvijalno nazivanih međunarodnom zajednicom.

Monografija pod naslovom *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* objavljena je 2018. godine u izdanju Hrvatskoga instituta za povijest, od autora dr. sc. Davora Marijana. Knjiga je vrlo važna, gotovo neizostavna literatura za dublje razumijevanje hrvatsko-muslimanskog rata u BiH, ali i općenito rata u BiH čijim je i sam Marijan bio sudionikom. Autor s gotovo dvadesetogodišnjim istraživačkim radom na temu rata u BiH čitatelju nudi golem korpus znanja, faktografije i dubinskoga poznavanja teme. Knjiga sadrži 476 stranica podijeljenih na 23 poglavlja u kojima autor čitatelju prikazuje analizu polazišta i raspada Jugoslavije, situaciju u BiH od referenduma o nezavisnosti, političko-teritorijalne organizacije te nacionalne strategije i koncepcije o budućnosti BiH s aspekata Srba, Hrvata i Muslimana, pitanje legitimiteta Bosne i Hercegovine, početni incidenti i sukobi te eskalacija rata Hrvata i Muslimana s pripadajućom kronologijom događajnice, život u ratnim okolnostima, uloga međunarodne zajednice te mirovni planovi o unutarnjoj podjeli i preustroju BiH, Washingtonski sporazum te na kraju zaključno razmatranje.

Davor Marijan (1966.) ugledni je hrvatski vojni povjesničar čija je matična ustanova Hrvatski institut za povijest. Autor je i suautor mnogih znanstvenih monografija, a

središnje teme njegova znanstvenog rada su Domovinski rat i Rat u Bosni i Hercegovini. Doktorirao je 2006. godine s temom *Jugoslavenska narodna armija i raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1987. - 1992.* Neka od njegovih poznatijih djela su: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat* (2006.), *Slom Titove armije* (2008.), *Bitka za Vukovar* (2004.), *Oluja* (2007.) te najnovija monografija *Rat za Bosansku posavinu 1992. godine* (2020.).

Glede izvora, Davor Marijan je knjigu *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* uglavnom temeljio na arhivskim dokumentima sukobljenih strana. Glavnina građe odnosi se na dokumente Hrvatskoga vijeća obrane, što je sasvim logično s obzirom kako su oni bili najdostupniji te najviše strukturirani, odnosno „najuredniji”. Svi dokumenti hrvatske strane, od odluka političkoga rukovodstva, stenograma sa sastanaka, cjelokupna dokumentacija HVO-a, kao i obavještajnih službi (!), dostupni su istraživaču. Radilo se o arhivima Hrvatskoga sabora, Ureda predsjednika RH, arhiva Vlade RH, fondova arhiva Memorijalno-dokumentacijskoga centra Domovinskoga rata te Vojnoga arhiva Ministarstva obrane RH. Od literature je konzultirano preko 240 knjiga i članaka. Dokumenti Armije Bosne i Hercegovine te muslimanskoga političkog rukovodstva čine manji fond izvora zbog slabije dostupnosti i nestrukturiranosti. Ti se izvori uglavnom odnose na zonu 4. korpusa Armije Bosne i Hercegovine koji je djelovao na području Mostara i doline rijeke Neretve u vremenu od ljeta 1992. godine do svibnja 1993. godine. U predgovoru knjige autor napominje kako je imao uvid u teško dostupne arhive zahvaljujući tomu što je sudjelovao u procesima na Haaškom sudu te tužbi Republike Hrvatske protiv Savezne Republike Jugoslavije kao povijesni vještak. Važan prilog u izvorima bili su i objavljeni dokumenti pokojnoga generala Slobodana Praljka te dokumenti na mrežnim stranicama Haaškoga suda. Autor priznaje da je golemu faktografiju nastojao što više uklopiti u pitak tekst kako bi izbjegao zamaranje čitatelja pukim navodima činjenica te je zbog toga primijenio tematsko-kronološki pristup znanstvenoj analizi teme. Dr. Marijan je svoju monografiju i podatke koje je priredio potkrijepio s 2872 reference iz relevantnih izvora.

Autor odmah na početku kontekstualizira situaciju i čitatelja uvodi u problematiku međunacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini i njegovih glavnih značajki s posebnim naglaskom na odnose Muslimana i Hrvata. Izrazitu je pozornost posvetio zbivanjima koja su prethodila sržnoj temi djela, u kojima objašnjava zašto je uopće došlo do hrvatsko-muslimanskog sukoba. Ističe kako je cilj knjige prikazati punu složnost tih odnosa, suprotno onoj slici hrvatsko-muslimanskog sukoba koja je kroz medije i „instant-tumače” posredovana javnosti, često dovodeći u zabludu čitatelja koji stječe dojam dijametralno suprotan, gotovo dihotomijski, onomu koji se dobije nakon ulaska u materiju i povijesne izvore. Taj rat nije bio splet nesretnih okolnosti nego gotovo neminovnost. Sukob između Hrvata i Muslimana koji se odvio u BiH imao je duboke korijene, ne samo u kontekstu stranačkih politika i razmirica SDA i HDZ-a BiH iz 1991. i 1992., nego još iz vremena Jugoslavije, položaja tih naroda u njoj te naslijeđa Drugoga svjetskog rata. Drži važnim istaknuti kako je vremenski redosljed zbivanja ključan za razumijevanje i davanje ispravnog konteksta hrvatsko-muslimanskog rata. S obzirom kako rat nije bio plošan u smislu borbe jedne vojske protiv druge, nego je bio prisutan i treći čimbenik (vojska Republike Srpske), autor je u osnovnim crtama dodao i politička te borbena djelovanja sa Srbima jer bez toga ne bi bilo moguće u potpunosti shvatiti svu ratnu logiku koja je Armiju BiH poticala na obračun s Hrvatima.

Pri proučavanju teme, neophodno je spomenuti službene (i neslužbene) hrvatske i muslimanske nacionalne politike te njihove središnje osobe: Aliju Izetbegovića i dr. Franju Tuđmana. Autor u početnim poglavljima daje presjek njihove političke misli i prakse koje su provodili. Na spomen Alije Izetbegovića neizostavno se postavlja pitanje radi li se o islamskom fundamentalistu, ili o poborniku građanskog sustava s uzorom na Zapadnu Europu. Njegova koncepcija identiteta temeljenoga isključivo na vjeroispovijesti (islamu), Islamska deklaracija i ideje koje je ondje iznio, iskustva međunarodnih izaslanika s njime, te njegov dojmljiv politički makijavelizam, čitatelja mogu uputiti na zaključak kako su izričite ideje civilnata i građanskog društva taktički paravan za ostvarivanje strateških ideja iznesenih u spomenutoj Deklaraciji. Što

god od navedenoga bilo konačnom istinom, ostaje stajati neosporna činjenica kako je gospodin Izetbegović u političkom smislu bio sklon smicalicama, nepoštovanju dogovora te taktičkim manipulacijama. U konačnici, dr. Marijan u knjizi navodi kako Izetbegović u jednom intervjuu iz 2000. godine to i sam priznaje. Autor zaključuje kako u svakom slučaju Izetbegović nije imao odgovarajuće kvalitete i razinu političkog morala svojstvenoga političaru građanskih država na Zapadu, koje je izričito oglašavao kao uzore za unutarnje uređenje BiH. S druge strane, dr. Franjo Tuđman, bez obzira na svoje „kontroverzne” krive ili prave politike prema Bosni i Hercegovini, bez sumnje je politički bio dosljedan, racionalan, pragmatičan te jasno artikuliran u međunarodnim odnosima. Kao povjesničar razmišljao je u određenom povijesno-političkom kontekstu, državši Bosnu i Hercegovinu tek kolonijalnim ostatkom Osmanskoga Carstva koji su Austro-Ugarska a kasnije i komunisti „čarobnim štapićem” oživljavali i umjetno održavali na životu, na štetu hrvatskoga naroda i njegova teritorija. Prvi više radi ekspanzionističke politike, a komunisti kao solomonско rješenje u svojoj bezidejnosti u tome što učiniti s teritorijem Bosne i Hercegovine nakon Drugoga svjetskog rata. Kao real-političar, shvatio je kako se Bosnu i Hercegovinu zbog nepovoljne međunarodne klime ne može samo tako podijeliti kako mu se često stavlja na teret. Od svoga početnog koncepta iz 1991., o neodrživosti BiH kao samostalne i suverene države, njegova je politička ideja napredovala te je tako od 1992. jasno podržavao cjelovitu BiH, koju kasnije nije dovodio u pitanje, o čemu najbolje svjedoči odbijanje ponude Alije Izetbegovića koji je Hrvatskoj otvoreno nudio dijelove Bosne i Hercegovine. Međutim, hrvatska teritorijalna jedinica unutar BiH s pripadajućim ustanovama i predstavnicima na federalnoj i entitetskoj razini bilo je ono na čemu je inzistirao kao jamstvu opstojnosti Hrvata.

U knjizi autor donosi mnoštvo tehničkih podataka, ponajprije ustroja oružanih snaga; vojski i paravojski koje su aktivno djelovale u BiH za vrijeme rata. Ugrubo su one podijeljene na tri skupine po nacionalnom ključu: hrvatske, muslimanske i srpske snage. Detaljno su obrađeni ustroj, postrojbe i zapovjedni kadar Hrvatskoga vijeća obrane kao vrhovnoga tijela obrane Hrvata i ostalih naroda na teritoriju BiH koji je

bio pod hrvatskom kontrolom. Velika je pozornost posvećena ustroju i uspostavi muslimanske Armije BiH, koja je uglavnom nastala iz stranačke paravojske SDA pod nazivom *Patriotska liga*, i muslimanske Teritorijalne obrane Bosne i Hercegovine. U kontekstu rata u BiH često su neprijateljske vojske u očima jednih zapravo bile paravojne formacije drugih. Za srpsku historiografiju sve što je bilo izvan JNA bilo je paravojskom, a za bošnjačku sve izvan muslimanske Teritorijalne obrane, odnosno Armije BiH. Za hrvatske izvore se takvih tvrdnji ipak teško može naći. U tome kontekstu, autor donosi kratak zaključak u kojem iskazuje kako su od zamršenih političkih odnosa u BiH jedino bili kompliciraniji vojni odnosi ratujućih strana.

Dinamika rata Hrvata i Muslimana je dana u središnjem dijelu knjige. Na početku se opisuje prelijevanje rata iz Hrvatske u BiH te suradnja „prirodnih saveznika”, Hrvata i Muslimana protiv zajedničkog neprijatelja 1992. godine s naglaskom na hrvatskim naporima u zaustavljanju napredovanja srpskih snaga. Autor prikazuje zemljopisnu konfiguraciju prostora i demografsku strukturu. Nakon toga prikazuju se sporadični tinjajući sukobi i incidenti između Hrvata i Muslimana koji su bili predigrom otvorenomu ratu koji je buknuo 1993. godine. Nakon toga, predstavlja se Vance-Owenov plan i njegov učinak na intenziviranje rata. Kronološki se analizira svako bojište, počevši s Gornjim Vakufom, Lašvanskom dolinom te Sjevernom Hercegovinom. Ramsko, vrbasko i srednjobosansko bojište bile su najkompleksnijim epizodama te one zauzimaju veći broj stranica. Na kraju autor analizira Washingtonski sporazum i njegove učinke na buduću položaj Hrvata u BiH. Pozornost je posvećena ratu Hrvata i Muslimana kroz oko srpske političke vrhuške koja je, vrlo zadovoljna tim ratom, opustila svoj međunarodni položaj i stanje na terenu. Važan dio knjige posvećen je ratnim zločinima. S obzirom kako su zemljovidni neizostavnim alatima u analizi ratnih sukoba, autor prilaže desetine zemljovida s rasporedbama vojnih jedinica te njihovim kretanjima i formacijama.

„Rat u BiH sukob je triju konstitutivnih naroda za teritoriji koji su Hrvati zahtijevali manje, Srbi znatno više, a Muslimani u cijelosti”, u prijevodu, svima je bilo zajed-

ničko to što su željeli više od onoga što je bilo racionalno, međutim uloga i djelovanje ratnih aktera se nikako ne mogu izjednačiti, niti su opsezi zločina počinjenih nad drugim narodima isti, zaključak je koji autor donosi.

Ova knjiga je osmišljena kao sustavan uvod i zaokružena istraživačka cjelina u složenu temu hrvatsko-muslimanskog rata te će budućim istraživačima i stručnoj javnosti zasigurno biti izvrsnom polaznom stanicom za dublji ulazak u temu. Knjiga je vrlo vrijedna zbog nužnosti shvaćanja realnosti u kojoj su se Hrvati u BiH za vrijeme rata nalazili, ali i zbog situacije u kojoj su Hrvati u poslijeratnoj podjeli BiH bez sumnje izvukli najkraći kraj. Dodatno, djelo će svakako poslužiti i široj javnosti, studentima te naročito pratiteljima trenutnih hrvatskih političkih okolnosti. U konačnici, knjiga je jedan od mnoštva dokaza kako je, u kontekstu općega znanstvenog doprinosa, hrvatska historiografija bez konkurencije u području istraživanja ratova na prostoru bivše Jugoslavije, a naročito ako se uzme u obzir znanstveni rad, intelektualno poštenje i poštovanje metodologije.

